

УДК 330.15:631.164

НЕДАШКІВСЬКА Т.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Висвітлено та здійснено аналіз методичних підходів до економічної оцінки природних ресурсів. Досліджено особливості використання економічної оцінки, наведено класифікацію основних підходів до економічної оцінки природних ресурсів, виявлено недоліки притаманні певним підходам. Обґрунтовано необхідність проведення економічної оцінки для удосконалення системи природокористування, раціонального використання природних ресурсів в сільському господарстві. Акцентовано увагу на тому, що проведення економічної оцінки природних ресурсів повинно базуватись на даних обліку та моніторингу природних ресурсів, що дозволить мати наочну картину про стан природних ресурсів, ступінь їх освоєння, інтенсивність їх використання.

Ключові слова: економічна оцінка природних ресурсів, витратний підхід, результативний підхід, рента.

Постановка проблеми. Серед проблем економіки природокористування важливе місце посідає економічна оцінка природних ресурсів. Багато видів природних ресурсів є не лише предметом праці, а й її результатом. До того ж, як предмет праці одні і ті ж ресурси мають багато корисних властивостей, ефект від використання яких неоднаковий. Тому існує постійна потреба в оцінці економічного змісту природних ресурсів.

З переходом економіки до ринкових відносин потреба в оцінці природних ресурсів зростає, оскільки на її основі ресурси природи залучаються в загальну систему економічних відносин. На підставі економічної оцінки природних ресурсів забезпечуватимуться можливості для відображення їх вартості у складі національного багатства країни, ведення державного природно-ресурсного кадастру, обґрунтування ефективності природоохоронних підходів, оцінки розміру втрат, що завдаються природі стихійними явищами й нераціональними методами експлуатації природних ресурсів, економічного регулювання процесів природокористування.

Оцінка господарських благ у системі управління ефективністю виробництва займає провідне місце у наукових та прикладних дослідженнях. На всіх етапах розвитку суспільства особливо актуальною є оцінка природних господарських благ – природних ресурсів. Це пояснюється тим, що вони є і основною передумовою, і результатом суспільного виробництва. Тому удосконалення системи природокористування, раціонального використання природних ресурсів в сільському господарстві потребує економічної оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним внеском у розроблення теоретико-методичних основ економічної оцінки природних ресурсів є праці таких учених як С. Г. Струмилін, Н. П. Федоренко, Г. В. Черевко, І. В. Черевко, М. І. Яцків, М. А. Хвесик, Н. С. Макарова та ін. Зокрема, багато питань в методичних підходах до економічної оцінки природних ресурсів потребують удосконалення.

Метою і завданням дослідження було висвітлення існуючих методичних підходів до економічної оцінки природних ресурсів, їх аналіз.

Матеріал і методика досліджень. Матеріалом дослідження слугували монографічна література, нормативно-правові акти, статті періодичних видань і підручники. Методологічною та теоретичною основами досліджень стали діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення питання економічної оцінки природних ресурсів.

Результати досліджень та їх обговорення. Природні ресурси є часткою природного середовища, яке сформувалось без участі людини і потім було залучене в господарський обіг. Елементи природного середовища стають для суспільства ресурсами лише на певній стадії розвитку продуктивних сил, коли з'являється потреба в них і можливість їх використання [1]. Проблема оцінки природних ресурсів досить актуальна, оскільки якщо вони залучені у господарський обіг, то як будь-який товар, мають бути оцінені. Правильна ж оцінка природних ресурсів, з одного боку, забезпечує рівні економічні можливості для підприємств, що працюють в різних умовах, з другого – забезпечує створення ефективного матеріального стимулу до раціонального природовикористання.

Потреба в оцінці природних ресурсів є очевидною, оскільки продукт господарської діяльності, в процесі якої ці ресурси використовуються і частково або й повністю споживаються, має вартісну

форму. Основні підходи до економічної оцінки природних ресурсів класифікують [3]:

1. *Витратний*, який передбачає оцінку за величиною затрат на видобуток, освоєння, введення в господарський обіг і використання природних ресурсів. Однак цей підхід не стимулює раціональне природокористування, бо ресурс кращої якості і доступності за використання отримує нижчу оцінку, ніж гірший за якістю ресурс.

2. *Результативний*, за допомогою якого здійснюється економічна оцінка тих ресурсів, які дають дохід. Недолік в тому, що не всі ресурси за використання дають дохід.

3. *Затратно-ресурсний*, який ґрунтується на поєднанні витрат на освоєння ресурсів і доходу від їх використання.

4. *Рентний*, який вважається найбільш об'єктивним, бо кращі ресурси отримують вищу оцінку за однакових витрат.

5. *Відтворювальний*, за якого економічна оцінка є сукупністю затрат на відтворення ресурсів на певній території.

6. *Монопольно-відомчий*, який є різновидом затратного. Суть полягає в тому, що розміри платежів мають відповідати фінансовим витратам спеціалізованих установ, які займаються управлінням природними ресурсами.

На сьогодні найбільш поширеними є два підходи до оцінки природних ресурсів: витратний та результативний.

Витратний підхід має в основі облік витрат на господарське освоєння природних ресурсів. Отримані в результаті застосування даного підходу економічні оцінки природних ресурсів враховують суспільно необхідні витрати праці на відтворення кількісних та/або якісних властивостей природних благ, а також їх підготовку до залучення в господарську діяльність.

За витратного підходу враховуються такі характеристики природних ресурсів: кількість джерел (родовищ) ресурсів, їх запаси, доступність для видобування, якісний стан джерела тощо. Економічні оцінки в цьому випадку мають враховувати такі показники:

- витрати, необхідні для розвідки корисних копалин, витрати на освоєння родовищ (підготовка родовищ, створення інфраструктури, необхідної для експлуатації);

- витрати на видобуток природних ресурсів та їх підготовку до використання (збагачення, транспортування);

- витрати на формування супутньої інфраструктури і допоміжних товарів за опосередкованого використання природних благ (зокрема рекреаційних ресурсів);

- витрати на відтворення відновних і частково відновних природних ресурсів (грунти, рослинні й тваринні ресурси, асиміляційний потенціал компонентів середовища тощо), рекультивативні витрати (відновлення порушених ландшафтів і якості середовища).

Результативний підхід передбачає врахування споживчих властивостей природних ресурсів, тобто їх здатності задовольняти певні потреби. З огляду на це, інтерес становить цінність природного блага (здатність його умовної одиниці задовольняти ту чи іншу потребу) або економічна оцінка його замінності (якою ціною можуть бути компенсовані дані функції або їх втрата за рахунок використання інших ресурсів чи капіталу).

Результативна оцінка природного ресурсу може визначатися двома способами:

1) або за величиною ефекту (доходу), що отримується від використання в економіці одиниці даного блага;

2) або за витратами, необхідними для заміщення даних природних благ: (функцій, які вони виконують) за рахунок застосування інших видів капіталу (ресурсів, фінансових коштів, трудових факторів).

Майже загальноприйнятим критерієм економічної оцінки всіх видів природних ресурсів у більшості досліджень, що провадяться в цій сфері, є диференційна рента. Цей показник акумулює в собі оцінку таких факторів як кількість і місце розташування ресурсів.

Рентна оцінка за своїм значенням дорівнює народногосподарським додатковим витратам, які можуть виникнути через вибуття ресурсу з експлуатації. Ті ресурси, безповоротна втрата яких не супроводжується економічними втратами ні в даний момент, ні в перспективі, одержують нульову оцінку. Позитивну оцінку мають так звані обмежені ресурси, за прикладення суспільної праці до яких виникає диференціальна рента. Методика визначення рентної оцінки ще остаточно не розроблена, відсутні самі рентні оцінки і плата за ресурси з урахуванням ренти. Останнє часом призводить до того, що ресурси використовуються нерационально, між відомствами недостатньо погоджено їх використання [3].

Традиційно вважається, що рента виникає в результаті кращої якості природних ресурсів і їхнього місця розташування. Іноді природну ренту називають надприбутком або залишковим доходом від використання обмежених природних ресурсів, що підраховується як різниця між вартістю виробленої продукції та загальними витратами на їхнє виробництво, включаючи

амортизацію основних фондів (відшкодування капіталу) і віддачу на капітал. Дана величина вимірює економічний прибуток, а не залишкову ренту, тому що не враховує прибуток підприємця, який треба включити в дану формулу. Однак зробити це не так просто, тому що прибуток підприємця так само, як і рента, розраховується як залишковий дохід або визначається відповідно до умов ринку. Часто цю величину замінюють нормою віддачі на капітал, тобто не враховують у розрахунках або враховують у вигляді оплати праці управлінців. Далі ця величина капіталізується за прийнятною ставкою відсотка і виходить капітальна оцінка природного ресурсу. Такий підхід є класичним і на сьогодні застосовується для оцінки різних природних ресурсів.

Ще одним своєрідним підходом до оцінки природних ресурсів є розрахунок ціни природного ресурсу на підставі витрат на освоєння угідь. Однак, на відміну від оцінки землі на підставі диференціальної ренти, за такого підходу недораховуються природні, біологічні властивості ґрунту, найвищу оцінку будуть мати угіддя, розташовані в несприятливих умовах, оскільки їх освоєння потребує капіталомісткої підготовки. Згідно з першим підходом:

$$ОПР_{Д.Р.} = ДР / E_n, \quad (1)$$

де $ОПР_{Д.Р.}$ – оцінка природного ресурсу на основі диференціальної ренти;

$ДР$ – диференціальна рента;
 E_n – норматив ефективності.

Відповідно другий підхід передбачає:

$$ПР_{Bo} = \sum B_o, \quad (2)$$

де $ПР_{Bo}$ – оцінка природного ресурсу за витратами на його освоєння;

B_o – витрати на освоєння даного природного ресурсу.

Очевидно, найбільш прийнятною буде оцінка природного ресурсу за агрегованим показником:

$$ОПР_{Д.Р.} = (ДР / E_n) / \sum B_o. \quad (3)$$

Як спроба подолання недоліків витратної та рентної концепцій виникла рентно-витратна концепція, яка передбачала оцінку найгіршої одиниці ресурсу за витратами відтворення (залучення до використання), а кожної наступної кращої одиниці ресурсу – шляхом додавання диференційної ренти [3].

Економічна оцінка природних багатств має врахувати довгострокові народногосподарські результати використання природних ресурсів. Щоб виконати це, необхідно оцінювати всі ресурси на єдиній методологічній основі і враховувати в оцінці потенціальний ефект їх використання, а також з найбільшою повнотою враховувати фактор часу за проведення ресурсооцінних робіт. Тому, очевидно, в «змішану» методику оцінки природних ресурсів слід включати витрати B_1, B_2, B_3 , де B_1 – витрати коштів на пошук, освоєння нових (можливо – гірших) ресурсів; B_2 – витрати на розробку способів задоволення потреб у дефіцитних ресурсах за рахунок вторинної переробки відходів і комплексного використання ресурсів; B_3 – витрати на дослідження можливостей відтворювати ресурси штучним шляхом або, якщо це неможливо, створювати їх замітники. Так, в оцінку відновлюваних природних ресурсів, які споживаються, слід включити витрати не лише на розвідку і видобуток, диференціальний дохід, одержаний від їх експлуатації, витрати, спрямовані на попередження шкоди середовищу, а й на їх відтворення (наприклад, на вирощування лісу). Якщо ж використовуються невідновлювані ресурси, в оцінку слід включати витрати на створення їх заміників [2].

Оцінку родовища ресурсів за «змішаною» методикою можна назвати повними витратами і позначити через Z . Тоді оцінка одиниці природного ресурсу буде розраховуватись за формулою:

$$ОПР_{ЗМ} = z / n + (B_1 + B_2 + B_3) / nt, \quad (4)$$

де $ОПР_{ЗМ}$ – «змішана» оцінка природних ресурсів; z / n – витрати підприємств (змінні платежі) на використання одиниці природного ресурсу (a); B_1, B_2, B_3 – витрати майбутніх періодів, які здійснюються підприємствами і акумулюються державою (постійні платежі) за використання одиниці природного ресурсу (b); n – розмір запасів ресурсу в натуральному вираженні (t , кг тощо); t – час, через який виникає потреба у витратах B_1, B_2, B_3 . Витрати a будуть забезпечувати відтворення витрат підприємств і компенсувати шкоду від експлуатації ресурсів. Витрати b дадуть змогу компенсувати втрату ресурсу, в якому суспільне виробництво має потребу. В цих витратах суспільство має постійну потребу. Держава має акумулювати витрати b для вирішення проблем обмеженості ресурсів, їх відтворення тощо. Звичайно, точно визначити розміри цих витрат досить важко, оскільки вони ще остаточно не досліджені.

Сферою застосування результатів економічних оцінок природних ресурсів є ведення кадастрів природних ресурсів; аналіз внеску кожного виду ресурсу до складу національного багатства країни; оцінка економічної ефективності функціонування галузей підприємств, організацій, пов'язаних із використанням, відтворенням й охороною природних ресурсів; визначення та формування обґрунтованих нормативів використання природних ресурсів з метою забезпечення максимальної

еколого-економічної ефективності суспільного виробництва; формування нормативів економічного стимулювання підприємств й організацій щодо використання природних ресурсів [3].

Висновки. Враховуючи недосконалість існуючих методичних підходів до економічної оцінки природних ресурсів виникає потреба в їх доопрацюванні. Правильна та достовірна оцінка сприятиме максимально використовувати у господарській діяльності конкурентні переваги, формувати обсяги і напрями природоохоронної діяльності. Проведення економічної оцінки природних ресурсів має базуватись на даних обліку та моніторингу природних ресурсів, а також кадастрів природних ресурсів. При оцінці природних ресурсів необхідно забезпечити комплексний підхід, враховувати роль природних ресурсів у соціально-економічному розвитку суспільства, їх властивості, відмінну якість, умови відтворення й охорони, вартість їх видобутку та використання, зовнішні ефекти, чинник часу та інші макро- та мікроекономічні показники щодо їх використання. Слід враховувати також місце та значення ресурсів у загальному природному комплексі, вплив на них антропогенної діяльності та вартість природоохоронних заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бистряков І. К. Методичні підходи до удосконалення економічної оцінки природного багатства України / І. К. Бистряков, Д. В. Клиновий // Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – С. 16–19.
2. Маценко О.І. Аналіз підходів до економічної оцінки природних ресурсів / О.І. Маценко // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2009. – №1. – С. 24–29.
3. Черевко Г. В. Економіка природокористування: навч. посіб. / Г. В. Черевко, І. В. Черевко, Н. І. Василенка. – Л.: Ліга-Прес, 2012. – 700 с.
4. Thrift N. The Capitalization of Almost Everything: The Future of Finance and Capitalism / N. Thrift, A. Leyshon // Theory, Culture & Society. – December, 2007. – Vol 1. 24. – №. 7-8. – P. 97-115.

REFERENCES

1. Bystrjakov I. K. Metodichni pidhody do udoskonaleння ekonomichnoi' ocinky pryrodnogo bagatstva Ukraїny / I. K. Bystrjakov, D. V. Klynovyj // Ekonomika pryrodokorystuvannja i ohorony dovkillja: [zb. nauk. pr.] / Derzhavna usta-nova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannja ta stalogo rozvytku Nacional'noi' akademii' nauk Ukraїny». – K.: DU IEPSSR NAN Ukraїny, 2014. – S. 16–19.
2. Macenko O.I. Analiz pidhodiv do ekonomichnoi' ocinky pryrodnih resursiv / O.I. Macenko // Visnyk SumDU. Serija Ekonomika. – 2009. – №1. – S. 24–29.
3. Cherevko G. V. Ekonomika pryrodokorystuvannja: navch. posib. / G. V. Cherevko, I. V. Cherevko, N. I. Vasylen'ka. – L.: Liga-Pres, 2012. – 700 s.
4. Thrift N. The Capitalization of Almost Everything: The Future of Finance and Capitalism / N. Thrift, A. Leyshon // Theory, Culture & Society. – December, 2007. – Vol 1. 24. – №. 7-8. – P. 97-115. [In English].

Методические подходы к экономической оценке природных ресурсов

Т.М. Недашковская

Отражен и осуществлен анализ методических подходов к экономической оценке природных ресурсов. Исследованы особенности использования экономической оценки, приведена классификация основных подходов к экономической оценке природных ресурсов, выявлены недостатки присущие определенным подходам. Обоснована необходимость проведения экономической оценки для совершенствования системы природопользования, рационального использования природных ресурсов в сельском хозяйстве. Акцентировано внимание на том, что проведение экономической оценки природных ресурсов должно базироваться на данных учета и мониторинга природных ресурсов, что будет позволять иметь наглядную картину состояния природных ресурсов, степень их освоения, интенсивность их использования.

Ключевые слова: экономическая оценка природных ресурсов, расходный подход, результативный подход, рента.

Надійшла 12.05.2015 р.